

Маънавият тарғиботчисига ёрдам

О. МУСУРМОНҚУЛОВ

**ИЖТИМОЙ-
МАЪНАВИЙ
МУАММОЛАР ВА
УЛАРНИНГ
ЕЧИМЛАРИ**

ОЙБЕК МУСУРМОНҚУЛОВ

**ИЖТИМОЙ-
МАЪНАВИЙ
МУАММОЛАР ВА
УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ**

УЎК: 316.75

КБК: 60.56

М 91

Мусурмонқулов О.

М 91 Ижтимоий-маънавий муаммолар ва уларнинг ечимлари / О. Мусурмонқулов; масъул муҳаррир К. Қуранбоев; Республика маънавият тарғибот маркази. – Тошкент: «Маънавият», 2015. – 32 б.

ISBN 978-9943-04-244-5

Мазкур рисола ахборот асри дея эътироф этиладиган ХХІ асрда инсоният олдида турган йирик муаммолардан ҳисобланмиш мафкуравий курашлар, маънавий бұҳронлар таҳлил этилган ва уларнинг олдини олишга қаратилган тақлиф ва тавсиялар берилган бўлиб, кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

УЎК: 316.75

КБК: 60.56

Масъул муҳаррир:
сиёсий фанлар доктори К. Қуранбоев

Тақризчилар:
педагогика фанлари доктори, профессор М. Қуранов
фалсафа фанлари номзоди Ш. Тўраев

КИРИШ

Ҳар бир давлат бетакрор ижтимоий ҳодисадир. У ҳар қайси халқ тарихий ва маънавий тараққиётининг ҳосилидир, унинг ўзига хос, ўзига мос маданияти ривожининг натижасидир.

Ислом Каримов

Биз халқимизнинг дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаслиги, фарзандларимизнинг биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлиб яшаши учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этаётган эканмиз, бу борада ижтимоий-маънавий тарбия масаласи, ҳеч шубҳасиз, бекиёс аҳамият касб этади. Агар биз бу масалада ҳушёрлик ва сезгирлигимизни, қатъият ва масъулиятимизни йўқотсак, бу ўта муҳим ишни ўзибўларчилиқка ташлаб қўядиган бўлсак, муқаддас кадриятларимизга йўғрилган ва улардан озиқланган маънавиятимиздан айрилиб, охир-оқибатда, ўзимиз интилган умумбашарий тараққиёт йўлидан четга чиқиб қолишимиз мумкин. Бугун жамият ҳаётида кечаётган демократик ислоҳотлар жадал суръатлар билан ривожланишида, муҳим бунёдкорлик ишларини амалга оширишда мамлакатимизда кучли фуқаролик жамиятини шакллантириш каби мақсадлар сари интилиш кузатилаётган экан, демократиянинг тақдири ҳам, кучли фуқаролик жамиятининг қарор тонини ҳам

фуқароларнинг ижтимоий-маънавий жараёнлардаги иштирокига боғлиқ бўлиб қолмоқда. Ушбу жараёнда фуқароларнинг иштироки, уларнинг онгида демократик кадриятларни мустаҳкамлаш каби масалаларни ҳал қилишда миллий ғоянинг роли алоҳида аҳамиятга моликдир.

Бу Ўзбекистонда демократик жамиятни шакллантириш жараёнида эришилган ижобий натижалар миллий ғоянинг ҳаётий, илмий ва амалий аҳамиятга эга эканлигининг ёрқин ифодасидир. Чунончи, демократик жамиятнинг шаклланиши мавжуд ижтимоий-маънавий муносабатларнинг барқарорлиги ва улар ривожланишининг асосий шартларидан бири ҳисобланади.

Мамлакатимиз ижтимоий ҳаётидаги демократик жараёнларда миллий ғоянинг салоҳияти ўз ифодасини топади. Шунинг учун ҳам, миллий ғоянинг Ўзбекистонда демократик жамият куришдаги ўрни ва аҳамиятини ўрганиш, унинг ўзига хос жиҳатларини аниқлаш, уларни ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг аниқ йўллари белгилаш имконини беради.

Ижтимоий, маънавий зарар ва муаммолар ечимини топишда ҳамда уларни бартараф этишда маънавий мероснинг ўрни беқиёс. Аждодларимиз бой маънавий меросининг чуқур билимдони, уларнинг комилликка интилиш анъаналарига содиқ бўлган Юртбошимиз ибрат феноменининг ижтимоий тарбиявий аҳамиятига ҳаммадан ҳам кўпроқ эътибор қаратмоқдаки, бу феномен, замондошларимиз учун ўтмиш билан келажакни боғловчи ҳалқа бўлиб хизмат қилади.

Ислом Каримов, аввало, аждодларимизнинг ибратли ҳаётидан ўрнак олиш, уларга муносиб ворис бўлиш, орзу-ниятларини рўёбга чиқариш учун интилиш зарурлигига кишилар эътиборини тортади. Айниқса, миллий ғоямизнинг ижтимоий негизини ифодаловчи миллий менталитетнинг тарихий заминига алоҳида эътибор бе-

риб, шундай дейди: «Ҳар қандай босқин ва истилоларга қарамасдан, ҳар қандай огир ва мураккаб шароитда ҳам ота-боболаримиз ўзлигини йўқотмасдан, маънавий ҳаёт мезонлари, одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилиб, комиллик сари интилиб яшагани барчамизга ибрат бўлиб, куч-қувват бағишлаб келмоқда».

Маълумки, бундай ғоялар бизнинг бугунги ҳаётимизда катта аҳамиятга эга. Ҳозирги замонда бирор-бир ғоянинг таъсирчанлигига баҳо берилар экан, у мамлакатимиз мустақил тараққиётининг иқтисодий-ижтимоий, сиёсий ва ахлоқий асосларини маълум даражада мустаҳкамлай олиши, халқимизнинг умумжаҳон ижтимоий тараққиётининг фаол субъектига айланишига хизмат қилиб, бош мезон бўла олиши зарур. Шу маънода, миллий ғоя нафақат маънавий ҳаёт, балки моддий ҳаётнинг ўзгариши билан боғлиқ жараёнлар инсон онги ва фаолиятида ниҳоятда муҳим ўрин тутди ва замонавий тараққиёт эҳтиёжларига, тарихий заруриятга мос келмайдиган ақидапарастликдан, вайронкор ғоялар тазйиқидан ҳимоя қилиш имконини очиб берувчи омилдир.

Миллий ғоя заиф фикрга қарши мустақил фикрни қўяди ва жаҳолатга қарши маърифат билан ҳимояланади. Дарҳақиқат, «ҳозирги вақтда кўз ўнгимизда дунёнинг геополитик, иқтисодий ва ижтимоий, маънавий, ахборот-коммуникация манзарасида чуқур ўзгаришлар рўй бераётган, турли мафкуралар тортишуви кескин тус олаётган бир вазиятда, барчамизга аёнки, фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш ҳар қачонгидан кўра муҳим аҳамият касб этмоқда».

Айни пайтда таъкидлаш керакки, Ўзбекистонда демократик жамият шаклланишида миллий ғоянинг аҳамияти, уларнинг узвий боғлиқлиги янгича ижтимоий-фалсафий тадқиқотлар олиб боришни тақозо этади.

Чунончи, миллий ғоя асосида шаклланаётган демократик жараёнлар ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларида сифат ўзгаришларини юзага келтирмоқда.

Зеро, мустақил фикр, соғлом дунёқараш, мустаҳкам мафкуравий иммунитетга эга, маънавий жиҳатдан баркамол инсонгина мамлакатимизда эркин, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуриш жараёнининг фаол иштирокчисига айланиши, юртимиз таракқиётига тўсқинлик қилаётган ҳар қандай тазйиқ ва таҳдидларга бардош бериши мумкин. Чунки бугунги кунда ҳар бир инсон нафақат ўз ҳаёти билан, балки жамият ҳаёти билан бир бутун яшаши лозим. Шунга кўра, мазкур рисолада ёшларимизнинг ижтимоий-маънавий мафкураси, дунёқараши ва тафаккурига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган баъзи омиллар ва муаммолар ҳақида фикр юритилган.

ФУҚАРОЛАР ТИНЧЛИГИ – БУЮК НЕЪМАТ

Жамият тараккий этар экан, унда бунёдкор ҳамда вайронкор гоёлар, ижобий ҳамда салбий хусусиятлар ву-жудга келиши, муайян даражада ривожланиши, маълум вақтдан кейин – ўз умрини яшаб бўлгач, интиҳосига етиши табиий ҳол. Шу нуқтаи назардан қаралганда, бу муаммо ва таҳдидлар жамият тараккиётига жиддий салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Бинобарин, муаммолар турли-туман бўлиб, уларнинг ижтимоий турига, тахминан, қуйидагиларни кiritиш мумкин:

1. Оила ва маҳаллаларда тарбия масаласидаги эътиборсизлик.

2. Гиёҳвандлик, одам савдоси, турли жиноий хатти-ҳаракатлар.

3. Ишсизлик, турли гуруҳлар, оқимлар томонидан носоғлом турмуш тарзининг тарғиб қилиниши, ҳар қандай хоҳиш-истакларнинг эркинлик дея талқин этилиши, моддий етишмовчилик.

Инсонлар турли фаолиятлари жараёнида ўз ҳаётлари учун зарур бўлган моддий ва маънавий неъматларни, маънавий ва ижтимоий муҳитни яратадилар ва бу жараёнда ўзаро турли муносабатлар ўрнатадилар. Жамият эса ўзаро ижтимоий муносабатларда бўлган инсонлардан ташкил топган. Инсонларнинг турли фаолияти улар ижтимоий ҳаётининг асосий мазмунини ташкил этади ва ўз навбатида, жамият тараккиётини белгилайди. Ижтимоий фалсафа инсонлар фаолияти ва

ижтимоий муносабатларининг объектив ва субъектив томонларини таҳлил қилади.

Гап ижтимоий муносабатларга путур етказиш масаласига бориб такалар экан, XXI асрда бутун дунё халқларини ташвишга солаётган энг жирканч иллатлардан бири ҳақида тўхталиш мақсадга мувофиқ. Одам савдоси инсонни ҳаёти, эрки ва ҳуқуқларидан маҳрум қилиб, қулликка маҳкум этиш, инсонлар умрига зомин бўлиш, уларнинг эрки, тақдири ва келажагини оёқости қилишдек энг оғир ва жирканч жиноятдир. Инсонни бегона юртларга сотиб юбориш, қул сифатида жўнатиш, ёш болаларни ўғрилаб, бошқа нопок шахсларга пуллаш каби мудҳиш воқеалар тез-тез учраб турибди. Одам савдоси билан боғлиқ бундай жиноятлар ҳозирги кунда кўплаб мамлакатларда кенг тарқалиб, дунё ҳамжамиятини жиддий ташвишга солмоқда.

Ана шундай қабих жиноятлар кейинги йилларда миллионлаб одамларнинг тақдирини издан чиқарди, оилалар пароканда бўлди, болалар бахтсизликка маҳкум қилинди. Айрим содда ва оккўнгил, ишонувчан фуқаролар устомон одамфуруш фирибгарларнинг ёлғон ваъдаларига учиб, уларга ўлжа бўлмоқда.

«Мени ўз дугонам алдади, – дейди Нигора: чет элга ишга кетамиз, у ерда холамнинг дугонаси тадбиркорлик билан шуғулланади. Мени ҳам чақираяпти. Сен ҳам юр иккаламиз бирга кетамиз. Бир йилда анчагина даромад топиб келамиз. Бу ерда қачон маош оламан, деб юрасанми?» – деб ҳолу жонимга қўймади. Шундан сўнг унинг таклифига рози бўлдим. Ота-онамнинг норозилигига қарамасдан, дугонам билан бирга чет элга ишлашга кетдик. Манзилга етиб боргандан кейингина алданганимни англаб етдим, аммо энди кеч бўлган эди. Дунёда яхши одамлар ҳам бор экан. Уларнинг ёрдами билан ўз юртимга қайтишга муваффақ бўлдим. Ҳозир вилоят тери-таносил касалликлари диспансерида даво-

ланаяпман. Ўткинчи ҳою ҳавасларга берилган қизларга илтижо қиламан. Кўзингизни каттароқ очинг, пулу зебзийнатга учиб, алдов қурбони бўлманг. Улар сизга ҳеч қачон бахт беролмайди. Эҳ, нега ўшанда отажонимнинг гапларига кирмадим?!»

Кейинги йилларда жинсий йўл билан юқадиган касалликлар тури тобора ошиб бормоқда. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг маълумотларига қараганда, жинсий йўл орқали юқадиган 25 дан ортик касаллик хавfli саналади. Хорижда ишлаб келган кишиларда бу касалликларнинг кўплаб турлари учрамоқда. Шундай касалликлардан бири захм (сифилис)дир. Захмнинг кўзгатувчиси, клиник кечиши, давоси ҳамда профилактикаси бўйича асрлар давомида жуда кўп тажриба тўпланганлигига қарамай, бу касалликнинг баъзи хусусиятлари шифокор ва олимлар эътиборини ҳанузгача ўзига жалб этмоқда. Жинсий йўл билан юқадиган касалликларнинг янги авлодлари (хламидиоз, генитал герпес, попилломовирус, цитомегаловирус ва бошқалар) билан оғриган беморлар сонининг ошиб бориши кузатилмоқда.

Одам савдосига қарши курашиш, инсонларни чет элларда мажбурий меҳнатга жалб қилишнинг олдини олиш ҳамда бу борадаги жиноятларни таг-томири билан йўқ қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Одам савдосига қарши курашиш самарадорлигини ошириш бўйича чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг 322-буйруғи ижросини таъминлаш ва одам савдосидан жабрланганларга тиббий ва психологик ёрдам кўрсатиш белгиланган тартибда ташкил этилган. Одам савдосига аралашиб, чет элларга расмий ва норасмий равишда бориб-келаётган шахслар орасида

ОИТС инфекциясига чалиниш ҳоллари ҳам қайд этилган бўлиб, уларнинг аксариятига тартибсиз жинсий ҳаёт кечириш, гиёҳвандлик моддаларини қабул қилиш сабаб бўлмоқда.

Ўтган асрнинг охириги чорақларидан бошлаб истеъмолга кирган одам савдоси муаммоси бутун дунё аҳли томонидан ўта оғир жиноят сифатида баҳоланиб, жамият тараққиётига жиддий хавф солувчи, ўта ижтимоий хавфли таҳдид эканлиги тан олинган. Одам савдоси билан шугулланувчи йирик жиноятчи ташкилотларнинг йилдан-йилга кучайиб бораётганлиги ҳам кўпчиликка сир эмас. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг таркатган маълумотларига кўра, аёлларнинг товар сифатидаги дунёвий савдоси кўлами йилига 12 миллиард АҚШ долларига баҳоланаётган бўлса, ҳар йили одам савдогарлари кўлига икки миллионга яқин инсонлар тушаяпти. Бутун дунёда ҳозирда одам савдоси жинояти турли кўринишларда: инсонларни камситиш, уларнинг ҳуқуқларини тан олмаслик, эркинликларини поймол қилган ҳолда турли мақсадларда фойдаланиш, қул сифатида мажбуран сотиб юбориш, фоҳишабозликда фойдаланиш ва бошқа бир қатор шаклларида намоён бўлмоқда. Жабрланувчиларнинг асосий қисмини жинсий эксплуатация мақсадида чет элга олиб чиқиб кетилаётган аёллар ташкил қилади.

БМТ Бош Ассамблеяси томонидан «Трансмиллий жиноятчиликка қарши курашиш тўғрисидаги Конвенция» ва уни тўлдирувчи «Одам савдоси, айниқса, аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш бўйича Протокол»га мувофиқ одам савдосига қарши курашиш унга аъзо давлатларнинг мажбуриятига киради. Мазкур халқаро ҳужжатлар шуниси билан аҳамиятлики, улар қатор хорижий давлатларда одам савдосининг жиноят сифатида миллий қонун ҳужжатларида белгиланишида ҳуқуқий норматив асос бўлиб хизмат қилади. Прото-

колда одам савдоси жиноят сифатида белгиланибгина колмай, ушбу жиноятдан жабр кўрганларни халқаро даражада ва миллий қонунлар билан ҳимояга олиш назарда тутилган.

Ўтган йилда кучга киритилган «Одам савдосига қарши кураш тўғрисида»ги Қонунда ҳам ана шундай вазиятларнинг олдини олиш, уларга қарши курашда самарадорликни ошириш, давлат органлари ўртасида ҳамкорликни кучайтириш, одам савдоси билан боғлиқ жиноятларни аниқлаш ва уларга чек қўйиш, жиноят оқибатларини минималлаштириш, жабрланганларга ёрдам кўрсатиш бўйича фаолиятни мувофиқлаштириш билан боғлиқ муносабатлар ҳуқуқий тартибга солинган. Ўзбекистон Республикасининг одам савдосига қарши кураш бўйича қонун ҳужжатларини ўрганиш ва таклифлар тайёрлаш борасида бевосита Адлия вазирлиги ташаббуси билан шу кунга қадар ушбу қонуннинг қабул қилингани муносабати билан ҳукуматимизнинг айрим қарорларига ўзгартиришлар киритилди. Масалан, Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 19 августдаги 423-сонли қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида бож йиғимлари тарифларига изоҳларнинг 6-бандига, Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 12 апрелдаги 171-сонли қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида васийлик ва ҳомийлик тўғрисидаги Низомнинг 4-бандларига тегишли тартибда ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди.

Минг афсуски, инсон ҳаётини тасарруф қилиш, уни олди-сотди буюмга айлантириш айрим ваҳший ва баднафс шахсларнинг доимий фаолиятига ҳамда мўмайгина даромад манбаига айланиб қолмоқда. Аммо юртимизда бу офатга қарши жиддий курашиш мақсадида барча чора-тадбирлар ишга солинаяпти. Бу борада барча ҳуқуқий асослар яратилган. Биздан эса ҳаминша огоҳлик ва ҳушёрлик талаб этилади, холос. Бинобарин,

ёиимиздаги одамларнинг ҳаёти ва келажагига огу солаётган бу балога бефарқ бўлишга асло ҳаққимиз йўқ!

Одатда, аёлларни ёллаш турли маҳаллий рўзнома-ларда чет элда ишлаш таклифи билдирилган эълонлар бериш орқали амалга оширилади. Хотин-қизлар учун уй хизматчиси, ошпаз, болалар энагаси, котиба, официант, стюардесса каби ишлар таклиф қилинади. Юкори маош ва қулай иш шароитлари тўғрисида маълумотлар берилади. Кўпинча, бундай маълумотлар интернет саҳифаларида ҳам, хаттоки машҳур, обрўли фирмалар номидан ҳам берилади.

Ушбу таклифлар маъқул бўлгач, айрим хотин-қизлар тезлик билан ўзлари ҳақидаги маълумотларни «иш берувчилар»га тақдим этадилар. Ўз навбатида, «иш берувчилар» ҳам уларга виза ва бошқа ҳужжатларни расмийлаштиришда ва йўл чипталарини олишда ҳам «беминнат» кўмак берадилар. Хорижий мамлакатга олиб чиқиб кетилаётган қизлар одатда ўз ёшларини яширган ҳолда туғилганлик тўғрисидаги гувоҳномаси билан олиб кетилади. Баъзи ҳолларда эса, уларни шу ернинг ўзида сохта никоҳдан ўтказишади. Одатда, сохта никоҳ учун «хотинликка олаётган шахс»га 50 АҚШ доллари-дан 200 АҚШ долларигача миқдорда пул берилади.

Бундай «қора бизнес» билан шуғулланадиган тузилмалар икки бўғинли бўлади, яъни маълум бир одамлар «товар»ларни излаб топиш ва етказиш билан шуғулланади. Бошқалари эса бевосита бу «тирик товар»лар реализацияси билан машғул бўлади. Бу бизнесда «ўртада турувчилар» ҳам куруқ қолишмайди. Маълумотларга қараганда, битта қиз бола «товар» учун бундай кишилар 200 АҚШ доллари-дан 5000 АҚШ долларигача ҳақ оладилар (бу албатта, савдо бўлаётган мамлакат, «товарнинг сифати» ва келишувга боғлиқ).

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, фоҳишабозликнинг аниқ ҳолати тўғрисида расмий статистика

мавжуд эмас, бунинг асосий сабаби, жабрланувчиларнинг шахсияти сабабли бундай туркумдаги жиноятчилик турларида латентлик даражасининг юкорилигидир. Бошқача килиб айтганда, хорижий мамлакатларга иш излаб кетган ва у ердан эса номуси топталган, шахс сифатида ночор аҳволда келган аёллар ўз ижтимоий мавқеини йўқотмаслик учун унга нисбатан кўрсатилган зўравонлик ёки бошқача тарздаги тазйиқ ҳолатлари тўғрисида давлат органлари ёки жамоат ташкилотларига деярли хабар қилмайди. Баъзи ҳолатларда эса ушбу «қора бизнес» орқали ўз иқтисодини бирмунча яхшилаб олган аёллар айрим енгил ҳаётга ўрганган аёллар ва қизларни ҳам ана шундай фаолият остонасига бошлайди.

80-йилларнинг охирларида ўзбек ҳуқуқшунос олими Й. Каракетов биринчилардан бўлиб фоҳишалик фаолиятини ўрганиб, уларни бир неча турларга бўлган ва жамият учун хавфли деб таъкидлаган эди.

Ушбу жиноятчилик виктимологик хусусиятларига кўра, жабрланувчиларнинг шахси турлича жиҳатларга эга. Сўнгги йилларда «кўҳна касб билан шуғулланувчилар» орасида 13-14 ёшдаги болалар ҳам учрамоқда.

Аёлларни жинсий эксплуатацияга жалб этишнинг кенг тарқалган усулларида яна бири – турли танловлар, гўзаллик мусобақалари (МИСС танловлари)ни ўтказишдир. Ушбу жиноятчиликнинг жабрланувчиларига айланган хотин-қизларнинг асосий қисми ана шундай танловларда қатнашганлардир. Масалан, биргина Таиланд фоҳишахоналарида бир неча «Мисс-Таиланд»ларни ҳам учратиш мумкин. Бундан ташқари, ҳозирда жуда расм бўлиб бораётган чет элликлар билан никоҳ қуриш ҳолатлари ҳам «қора бизнес» соҳибларининг қулай усулларига айланган. Айниқса, Россия, Украина, Белоруссия ва айрим Шарқий Евро-

па мамлакатларидан бўлган қизлар ёки аёллар учун Бирлашган Араб Амирликлари, Эрон, Баҳрайн, Сурия ва Туркия каби Шарқ мамлакатларидан турли-туман «никоҳ таклифлари» кўпроқ учрайди. «Куёвтўралар» ўзларининг бойлиги, обрўйини кўз-кўз қилиб, розилик берган қизларнинг ўз мамлакатларига келишлари учун барча шароитларни таъминлаб берадилар. Алданган қизлар ушбу мамлакатларга боргандан сўнг турли фоҳишахоналарга пуллаб юборилади.

Айрим тадқиқотчиларнинг фикрича, энг катта «одам бозор»лари Ғарбий Европа ҳамда Шимолий Америка минтақасида устун мавқега эга. Бу мамлакатларда «кўҳна касб билан шуғулланувчилар»га яратилган имтиёзлар ва қонуний меъёрлардан ноқонуний одам савдоси «кироллари» ҳам усталик билан фойдаланадилар. Латвиялик тадқиқотчи Андреас Вилке эса бундай минтақа сифатида бир қанча араб мамлакатлари, Туркия ва Жанубий Кореяни кўрсатади. Америкалик олим Томас Стайнфайтнинг тадқиқотларига кўра, Жанубий-Шарқий Осиё давлатлари одам савдоси ёки мажбурий фоҳишабозлик бўйича юқори ўринларда туради. 2002 йилда Камбожада 20 829 та «кўҳна касб билан шуғулланувчилар» бўлган.

Шуни қайд этиш керакки, ижтимоий-сиёсий жиҳатдан одам савдоси ёхуд унинг айрим кўринишлари (ноқонуний миграция, ишчи кучини руҳсатсиз ҳолда чегарадан ўтказиш) айрим шахслар ва ташкилотлар учун ҳам фойдалидир. Ҳатто баъзи давлат ташкилоти ёки ижтимоий гуруҳлар учун бу тирикчилик ва ҳаёт масаласидир.

Ўйлаб кўрадиган бўлсак, фоҳишабозлик ёки бетартиб жинсий ҳаёт маънавий жиҳатдан каттиқ қораланган кўпгина мусулмон мамлакатлари халқаро одам савдоси (траффики)нинг гуллаб-яшнаётган марказларига айланиб қолган. Бу борада энг юқори ўринлардан бирини

Бирлашган Араб Амирликлари эгаллайди. Шариат қонунлари амал қиладиган ҳамда зино (ноқонуний жинсий алоқа) учун қаттиқ жазо тайинладиган ушбу мамлакатда бутун дунёдан «ўз бахтини излаб келган» аёллар ҳамда уларга «яхши иш, юкори маош» таклиф қилган одам савдогарларининг жуда катта тўдаси ин қурган. Ҳозирги кунда одам савдоси глобал бизнес турига айланиб, жиноий гуруҳларнинг шиддат билан ўсаётган фаолият доирасига айланиб бормокда. Гарчи жиноий гуруҳлар учун наркотиклар ва курул-яроғ контрабандаси катта фойда келтираётган бўлса ҳам, одам савдосининг келтираётган фойдаси ундан қолишмайди.

Шу боис, ҳозирда жамият тараккиёти учун жиддий таҳдид бўлган бу ишга қарши биргаликда уюшқоқлик билан курашиш, бу йўлда барча куч ва имкониятларни сафарбар этиш биринчи галдаги вазифаларимиздандир.

ОИЛА ИНСТИТУТИДА МАЪНАВИЙ МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Барчамизга маълумки, бугунги кунда мамлакатимизда баркамол авлод тарбияси давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир. Бу борада ҳукуматимиз томонидан катор қарорлар ва фармонлар ишлаб чиқилган, улардан, «Таълим тўғрисида»ги қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури», «Ёшларга оид давлат сиёсати асослари тўғрисида»ги қонун, Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастури ва Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича Давлат дастурининг қабул қилинганлиги, болалар спортини ривожлантириш борасидаги эзгу ҳаракатлар, иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватлаш борасида Зулфия номидаги Давлат мукофотининг таъсис этилганлиги бунинг яққол ифодасидир.

Хусусан, Вазирлар Маҳкамасининг «Баркамол авлодни тарбиялашда оила институти ва фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органларининг таълим муассасалари билан ўзаро ҳамкорлигини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида»ги 19 июнь 2012 йил 175-сонли қарори қабул қилинди. Қарорнинг ижросини таъминлаш мақсадида Халқ таълими вазирлиги ҳузуридаги «Оила-маҳалла-таълим муассасаси» ҳамкорлиги Жамоатчилик кенгаши тузилди. Унда Жамоатчилик кенгашининг низоми ишлаб чиқилди ва тасдиқланди.

Оила муаммоларини ўрганиш, ечимини топиш ва бу борада олиб борилаётган ишлар устидан жамоатчилик

назоратини ўрнатиш масалалари бўйича ҳамкорликдаги иш қандай амалга оширилиши керак?

Муаммонинг бу турига оилавий ажримлар, балоғат ёшига етмаганлар ўртасида туғруқлар, нотинч оилалар, жиноятчилик, ўз жонига қасд этиш, эрта турмуш қуриш, норасмий диний экстремистик оқимларнинг мавжудлиги, ноқонуний миграция, фоҳишабозлик, гиёҳвандлик қабилар қиради.

Ижтимоий-маънавий муаммоларни бартараф этиш жараёнида оиланинг ўрни:

– оилада соғлом муҳитни яратиш, миллий руҳ ва турмуш тарзини ҳисобга олиш, фарзандлар учун ота-оналар ҳар томонлама ўрнак бўлиши, фарзандларнинг ота-онасига, Ватанига муҳаббат туйғусини шакллантириш;

– болаларнинг маънавий баркамол ва жисмонан соғлом бўлишлари учун иқтисодий ва ижтимоий муҳитни яратиш;

– оилаларни мустақил фикрлашга ўргатиш; миллий истиқлол ғоялари ва миллий мафкурага садоқат руҳида тарбиялаш;

– болаларнинг бўш вақтларини педагогик нуқтаи назаридан унумли ташкил этиш, уларга қўшимча таълим бериш;

– ўз фарзандларининг мактаб, маҳалла, давлат ва жамият олдидаги бурчларини тўла адо этишлари учун оилада масъулиятли бўлиш;

Ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчи, ўзбекона таъбир билан айтганда, фарзандга яхши ном қўйиш, яхши муаллим қўлига топшириб саводини чиқариш, илмли, касб ҳунарли қилиш, оилали ва уйли-жойли қилишдан иборатдир.

Ижтимоий-маънавий муаммоларни бартараф этиш жараёнида маҳалланинг ўрни:

«Бир болага етти маҳалла ҳам ота, ҳам она» деган нақлдан келиб чиқиб, келажак авлодни тарбиялаш ва унга таълим бериш жараёнини амалга ошириш борасида кичик Ватан бўлмиш маҳалланинг олдида қуйидаги вазифалар туради:

– маҳалла фаоллари томонидан тарбия муассасалари билан биргаликда таълим-тарбия жараёнида амалга оширилиши керак бўлган масалаларни муҳокама қилишда қатнашиш ва оқилона ечимларни топишда фаоллик кўрсатиш;

– маҳалланинг ўз ҳудудидаги ижтимоий-иқтисодий ёрдамга муҳтож оилаларни аниқлаб, уларни қўллаб-қувватлаши ҳамда фарзандларининг билим ва тарбия олишларига бош-кош бўлиши;

– маънан носоғлом оилаларни маҳалла йиғинларида муҳокама қилиш, уларга нисбатдан жамоатчилик чораларини кўриш;

– маҳалла ҳудудидаги ўқув-тарбия муассасаларига иқтисодий-ижтимоий ёрдам кўрсатишни қўллаб-қувватлаш;

– ота-оналар орқали болаларни ташаббускорлик, меҳнатсеварлик, миллий ғурур, ватанпарварлик, миллий одоб, мафкуравий онглилик, байналмилаллик каби хислатларни синғдиришни ҳар томонлама рағбатлантириш;

– ёшларга диний мазҳаблар ва секталар, ақидапарастликнинг моҳиятини тўғри англаб етишга ота-оналар орқали таъсир кўрсатиш, улуғ аجدодларимизнинг тарбиявий ўғитларини синғдиришга жамоатчиликни сафарбар қилиш;

– маҳалла йиғинларида миллий давлатчилик ва миллий мафкура ғояларини, республикамызда иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда эришилган ютуқларнинг тарғиботини амалга ошириш борасида турли маънавий-маърифий тадбирлар ташкил қилиш;

– маҳалла ҳудудидаги ишлаб чиқариш корхоналари томонидан маҳаллада истиқомат қилаётган ва моддий қийналган ёшлар учун иш жойларини ажратиш;

Ижтимоий-маънавий муаммоларни бартараф этиш масаласида таълим масканлари, хусусан, мактабларнинг ҳам алоҳида ўрни бор.

Болаларга таълим-тарбия беришда мактаб ва педагогларнинг асосий вазифалари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан қабул қилинган «Таълим тўғрисида»ги қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида қуйидагиларга алоҳида этибор берилган:

- мактабда болаларга бирор бир касб-корни эгаллаши учун мустаҳкам пойдевор яратиш;

- ўқувчи ёшларнинг спорт турлари билан шуғулланишига ёрдам бериш, уларнинг бўш вақтларини, имкониятларини ҳисобга олган ҳолда тўғарак машғулотларини ташкил қилиш;

- болалар таълимини илғор педагогик технологиялари, замонавий ўқув-услубий дастурлар асосида ташкил этиш, ўқув-тарбия жараёнини жаҳон андозаларига мос равишда таъминлаш;

- ёш оилалар билан ишлаш, тиббий тарбиявий, ҳуқуқий, маънавий-маърифий, ижтимоий тушунчалар бериш учун махсус тадбирларни амалга ошириш;

- мактаб негизида педагогик, ҳуқуқий, психологик, маънавий-маърифий, билимлар берувчи «Ота-оналар университетлари» фаолиятини ташкил қилиш.

Оила, маҳалла ва мактаб ҳамкорлиги концепцияси ёшларни тарбиялаш, уларга сифатли таълим бериш, жамиятда ўз ўрнига эга бўлиши йўлида хизмат қилмоқда.

Баркамол авлодни тарбиялашда «оила, маҳалла ва таълим муассасалари» ҳамкорлиги самарадорлигини таъминлаш мақсадида концепцияда жамоатчилик кенгашлари ва унинг низоми ҳамда иш режаси юзаси-

дан кузатишлар натижаси шуни кўрсатадики, айрим касб-хунар коллежларида, оилаларда ва маҳаллаларда бу борада камчиликлар учраб турибди. Жумладан, маҳалла ва таълим муассасалари иш режасида «Оила, маҳалла ва таълим муассасаси» ҳамкорлик механизми кучайтириш бўйича ишлаб чиқилган режада белгиланган топшириқлар, тадбирлар йўқ; оила, маҳалла ва таълим муассасаларида ҳамкорлик фаолияти тўғри йўлга қўйилмаган; айрим касб-хунар коллежларида ўқувчилар давомати паст; ота-оналар фарзанд тарбиясига эътиборсиз, лоқайд; вояга етмаган қизлар орасида эрта турмуш қуриш ҳамда исталмаган ҳомиладорлик ҳолатлари; ўқувчиларнинг интернет клубларида ахлоқий бузуқлик, бузгунчи ғоя ва мафкураларни тарғиб қилувчи сайтларга кириш ҳолатлари, айниқса, ачинарли ҳолатлардир.

Хулоса қилиб айтганда, «Оила, маҳалла ва таълим муассасаси» ҳамкорлиги самарадорлигини ошириш, бунинг учун эса, оила, маҳалла ва таълим муассасалари ҳамкорлигида бир ойда бир маротаба вилоят, туман, шаҳар ва қишлоқ, маҳаллалар кесимида режа асосида йиғилишлар ўтказиш, қабул қилинган қарорларнинг ижроси мунтазам равишда белгиланган мутасадди ташкилотлар томонидан назорат қилиниши зарур. Бу эса оила, маҳалла ва таълим муассасалари ҳамкорлиги самарадорлигини оширади.

ҒОЯВИЙ МУАММОЛАР

Маънавий иллатлар ёшлар онгига салбий таъсир кўрсатувчи дастлабки омиллардан ҳисобланади. Ёшларнинг маънавий иллатлари деганда феъл-атворнинг айрим яроқсиз намуналаригина тушунилади. Бироқ маънавий иллатларнинг бугунги жамиятга кўрсатадиган салбий таъсирини яхлит тарзда, кенг ҳажмда тасаввур қилиш анча мураккаб масала. Маънавий иллатлар деганда кишининг жамиятда ўрнатилган ижтимоий, ахлоқий, ҳуқуқий, маданий, диний, ғоявий ва мафкуравий меъёр ва қоидаларга зид келадиган хатти-ҳаракатлари тушунилади. Маънавий иллатлар инсон ижтимоийлашувининг заифлашиши, йўқ бўлиши оқибатида вужудга келадиган маънавий бузилиш ҳодисасидир. Бунга ёлгончилик, адолатсизлик, ҳурматсизлик, лоқайдлик, бефарқлик, дангасалик, бюрократизм, тухмат, бўҳтон, ҳасад, хоинлик, ўғрилиқ, иккиюзламачилик, қатъиятсизлик, виждонсизлик, ҳаёсизлик, орсизлик, номуссизлик каби бугунги куннинг муаммоси саналган иллатларни киритиш мумкин. Шунингдек, XX асрнинг худди шундай иллатлари жумласига гиёҳвандлик, бир жинсли никоҳ ва ҳоказолар киради. Маънавий иллатлар киши ва жамият маънавиятига тесқари, зид бўлган ҳодисадир. Улар тарихий тараққиёт давомида шаклланади, янги-янги кўринишларда пайдо бўлади. Маънавий иллатларнинг юзага келиш сабаблари турли-туман бўлгани каби уларнинг сони ҳам шу қадар чексиздир. Шунга қарамай, маънавий иллатларнинг юзага келиши инсонлараро

иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маданий, ижтимоий-маънавий ва руҳий алоқалар билан албатта боғланган бўлади. Биргина иқтисодий сабабнинг ўзи орқали инсонда маънавий иллатларнинг жуда кўп турлари юзга келиши кузатилади. Иқтисодий ночорлик инсонда ўғрилиқ, ёлгончилик, тажовузкорлик, қонунларни бузиш, лаганбардорлик каби кўплаб маънавий иллатларнинг пайдо бўлиши ва ривожланишига шароит яратди. Қолаверса, унинг акси ҳисобланган иқтисодий юксаклик ҳам, ўз навбатида, қонунларни менсимаслик, уларни ўз манфаатига бўйсундиришга уриниш, ўзгалар ҳуқуқларини поймол қилиш, фахшга берилиш, обрў учун ҳар қандай пасткашлиқдан қайтмаслик, зўравонлик, манманлик, талончилик, ҳурматсизлик каби маънавий иллатларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлади. Кўп ҳолларда ночор индивиднинг маънавий иллатлари ўзга бир индивидга муносабатда намоён бўлса, бадавлат, мулкдор ёки амалдор индивидларнинг маънавий иллатлари гуруҳ, жамият ёки давлатга муносабатида кўзга ташланади.

Шу ўринда Шарқ фалсафий тафаккуридаги «маънавий ғоялар» тушунчаси хақида фикр юритиш ўринли. У инсон онги, ички дунёси ва қалбига тааллуқли тушунчалар, ғоялар, қарашлар, фикрлар ва тамойиллар мажмуини англатади. Маънавий ғояларда инсон, табиат, олам ва борлиққа фақат манфаат келтирадиган энг асосий тушунчалар ўз аксини топади.

Маънавий ғояларнинг асосий объекти инсон бўлганлиги учун уларда энг эзгу, умидбахш ва истикболли ғоялар мавжуд бўлади. Бир сўз билан айтганда, маънавий ғоялар инсоний хусусиятларга асосланган тушунчалар тизимидир.

Маънавий ғояларнинг мақсад ва вазифалари кенг кўламли бўлиб, уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат: 1) инсон онгини эзгу ғоялар асосида шакл-

лантириш; 2) инсон дунёқарашида гуманизм устувор бўлишига эришиш; 3) инсон ахлоқини одамийлик қонуниятлари асосида таркиб топтириш; 4) инсонни ёруғ келажак учун сафарбар қилиш; 5) инсонни ғоявий тарбиялаш.

Маънавий ғоялар тизими кенг кўламли бўлиб, улар ҳар бир даврда зарурий эҳтиёж ва талабларни рўёбга чиқариш учун турли кўринишларда намоён бўлган.

Буюк бобокалонимиз Абу Али ибн Сино биринчилардан бўлиб маънавий тарбияни тизимлаштирди. Унинг «Тиб қонунлари» китобида ёзишича, маънавий тарбияда инсон ақлий, ахлоқий ва жисмоний жиҳатдан тўғри шакллантирилиши лозим. Ибн Синонинг бу қараши XI–XX асрлар давомида Шарқ таълим-тарбия тизимининг негизини ташкил қилиб келди.

Буюк мутафаккир Алишер Навоий ҳазратлари маънавий тарбияда ижтимоий фаоллик ғоясини илгари суради. Унинг фикрича, ижтимоий фаол инсон эл-юрти ва жамияти учун фидойи шахс бўлади. Мутафаккирнинг Фарҳод, Баҳром ва Искандар образларида бундай инсоннинг типик намунаси яратилган. Ширин, Дилором ва Меҳинбону образлари фаол хотин-қизлар тим-солларидир.

Шарқ фалсафий тафаккурининг янги даври – XVII асрдан XX аср I чорагига қадар инсонни ижтимоий-маънавий фаоллаштириш ғояси илгари сурилган. Бу фаоллик диний ва дунёвий билимни уйғун эгаллаш, замонавий касб-хунар ўрганиш ҳамда фойдали фаолият билан шуғулланишда намоён бўлади. Шу сабабли Бобораҳим Машраб мутаассибликка берилишни каттик танқид қилган бўлса, Хожаназар Ҳувайдо маънавий покланишни тарғиб этди.

Демак, кишилар онгида ижтимоий-маънавий мафкура ва миллий ғояни шакллантириш тарихий заруриятдир. Бу жараёнда, ижтимоий-маънавий мафкура

ва миллий ғоянинг аҳамияти беқиёс. Бинобарин, ўзликни англаш эркин фаолиятга эришиш учун кўзланган мақсадларга эришишда;

– кишилар онгида мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни шакллантириш;

– юксак маънавий ва ахлоқий қадриятларга таяниш ва уларни ривожлантиришга эътибор қаратиш;

– барча фуқаролар, асосан, ёшлар онгида, ўз-ўзига ишонч, миллий гуруҳ руҳини шакллантириш каби вазифалар ўз ифодасини топган.

Шу маънода эркин инсоннинг шаклланишида миллий ғоя ва бошқа зарурий омиллар қуйидаги тамойилларни ўзида ифодалайди:

– ҳар бир фуқаронинг ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий, маънавий камолот учун юксак масъулиятни ҳис этиши;

– шахснинг манфаатлари бирламчилигини тан олган ҳолда, халқнинг умумий манфаатлари билан уйғунлигини таъминлаш;

– демократик сиёсий тизимни шакллантиришда фуқароларнинг маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органлари ролини кучайтириш.

Албатта, мамлакат ижтимоий тараққиёти билан боғлиқ вазифаларнинг самарали амалга ошиши учун демократик жамият қуриш тамойилларининг ижтимоий омил сифатида аҳамияти, хусусиятлари, имкониятлари аниқ-равшан кўрсатилган. Бу борадаги вазифалар, муаммолар, уларни ечиш йўллари назарий ва амалий изоҳлаб берилган илмий тадқиқотларга эҳтиёж катта.

Илмий изланишлар жараёни шуни кўрсатадики, миллий ғоя давлат ва жамиятнинг қарашлари, интилиш, хоҳиш ва мақсадлари мажмуидан иборат бўлибгина қолмасдан, балки у халқимизнинг тарихий, этник ҳамда ижтимоий тараққиётининг ҳуқуқий асосларини, ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, маънавий омиллари,

объектив ва субъектив шарт-шароитларини ҳам ўзида мужассам этади, шунинг учун ҳам, миллий ғоя вужудга келишининг халкимиз руҳияти, мафкуравий, сиёсий жараёнлар билан боглиқ жиҳатларини таҳлил қилиш фақатгина назарий эмас, балки амалий аҳамиятга моликдир.

Ижтимоий ва маънавий муаммолар кўринмас ҳолда миллатга қарши ниқоб остидаги ҳар хил ғояларнинг сингдирилишига йўл қўйиб бермоқда. Уларнинг сабаби бугунги миллий гоёмизга зид бўлган ғоявий бўшлиқ, ғоявий зиддият, ғоявий мутаассиблик, ғоявий парокандалик, ғоявий тургунлик, ғоясизлик, ғоявий тажовуз, ғоявий қарамлик каби тушунчаларнинг мазмун-моҳияти тараққиётга таҳдид солувчи салбий ғоявий омиллар кириб келишидадир.

Ғоявий бўшлиқ тараққиётга таҳдид солувчи энг салбий ғоявий омиллардандир. Ғоявий бўшлиқ муайян шароитда жамият, ундаги тоифа ва қатламларнинг онгида содир бўладиган ғоясизлик, мафкуравий вакуум ҳолатини англатувчи тушунчадир. Ушбу тушунчанинг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш хусусиятлари Президент Ислом Каримов асарлари, айниқса, «Юксак маънавият – енгилмас куч» асарида далил ва мисоллар асосида чуқур ёритиб берилган, унинг оқибатларини бартараф қилишга алоҳида эътибор қаратилган: «... коммунистик мафкура ва унинг ахлоқ нормаларидан воз кечилганидан сўнг жамиятда пайдо бўлган ғоявий бўшлиқдан фойдаланиб, четдан биз учун мутлақо ёт бўлган, маънавий ва ахлоқий тубанлик иллатларини ўз ичига олган «оммавий маданият» ёпирилиб кириб келиши мумкинлигини унутмаслик керак. Табиийки, «оммавий маданият» деган ниқоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йил-

лик анъана ва кадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни кўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди».

Муайян ақида, фикр ва ғоялар замон танқидига учраганда ёки янги пайдо бўлган ижтимоий-сиёсий кучлар томонидан инкор этилганда, давр талабига жавоб берадиган ғоя ва мафкура тўла шаклланиб улгурмаган ҳолларда жамиятда ғоявий бўшлиқ вужудга келади. Ғоявий бўшлиқнинг юзага келиши чуқур ижтимоий-сиёсий, маънавий-психологик муаммо ва жараёнлар билан боғлиқ.

Ғоявий зиддият турли манфаат, мақсад ва интилишларни ифодаловчи ғоялар ва уларга таянадиган кучлар ўртасидаги зиддият ҳолати ҳамда қарама-қарши муносабатларни ифодалайди. Бундай зиддият замирида талаб-эҳтиёжлар, мақсад-муддаолар, уларни қондириш усуллари, йўллари ва воситаларининг ҳар хиллиги ётади. Озодлик, мустақиллик ва адолат ғоялари билан босқинчилик, тажовузкорлик ва мустабидлик ғоялари ўртасидаги кураш бунинг ёрқин мисолидир.

Ғоявий мутаассиблик тўғри деб ҳисобланган муайян фикр, ғоя, ақидадан бошқа ҳамма нарсани нотўғри, ёлғон деб билиш, уларни кўр-кўрона инкор этишга асосланган қараш ва амалиётни англатади. Ғоявий мутаассиблик турли йўналиш ва эътиқоддаги кишиларга хос бўлса-да, улардаги умумийлик ўзга ғоя ва эътиқодни ёлғон ҳисоблаш, ўз қарашларини мутлақлаштириш, унга қўшилмаганларга қарши фаолият олиб бориш, уларни йўқ қилишга қаратилган ҳаракатларда яққол кўринади. Ўрта асрлардаги инквизиция, баъзи Ғарб мамлакатларидаги неофашизм ғоялари тарафдорлари ҳаракатлари ғоявий мутаассибликка мисол бўла олади.

Ғоявий парокандалик жамият, халқ, ижтимоий катламларнинг ўз мақсадларини аниқ-равшан белги-

лаб олмагани, орзу-интилишлари ва манфаатларини ифодаловчи мафкура яратилмагани сабаб ижтимоий онг ва маънавий ҳаётда юзага келадиган ғоявий бошбошдоклик, беқарорликни англатади. Ғоявий парокандалик, одатда, муайян сиёсий тизим ўз ҳаётини тугатиб, бир тузумдан бошқасига ўтаётган, ижтимоий-сиёсий қутблашув ва зиддиятлар кучайган, жамият турли табақаларга бўлиниб, ҳар бир ижтимоий-сиёсий куч ўзининг тор манфаатлари доирасида ўралашиб қолган вазиятларда рўй беради. Бу ҳолат жамиятнинг янада таркоклашуви ҳамда бир-бирига душман тарафларга ажралиб кетишига олиб келади.

Ғоявий турғунлик – муайян мафкура тизимидаги такомиллашиш ва янгилашиш жараёнининг тўхтаб, мафкуравий ақидаларнинг реал ҳаёт, амалиётдан узилиб қолиши. Коммунистик мафкуранинг тақдири бунга мисол бўла олади. Демак, мафкуранинг ижтимоий ҳаётдан узилиб қолиши жамият тараққиётига тўсик бўлади ҳамда ғоявий турғунлик ҳолатини келтириб чиқаради.

Ғоясизлик эса ана шу ғоявий турғунликдан келиб чиқувчи воқелиқдир. Ғоясизлик муайян шахс ёки ижтимоий гуруҳнинг онги ва қалбида муайян мақсад сари етакловчи фикрнинг йўқлиги. Ғоясизлик, одатда, ҳали ўзлигини англаб етмаган, ўз манфаат ва имкониятларини ифода эта олмайдиган, мақсад-муддаолари ва ҳаётий қадриятларини англаб етмаган кишилар ва тоифаларда учрайди. Ҳаётда юксак ғояси, эзгу орзу-интилишлари бўлмаган одам фақат табиий эҳтиёжлар доираси билан чегараланиб қолади. Ғоясизлик маънавияти тубан, иймон-эътиқоди суст, мафкураси бузуқ кимсаларни юзага келтиради. Ўз ўтмиши ва насл-насабини билмаслик, тарихий хотирани унутиш ҳам ғоясизликнинг бир кўринишидир. Бундай кимсалар ўз ота-онасига қўл кўтариши ҳам, ўз Ватанини сотиши ҳам мумкин.

Ғоявий тажовуз – муайян бир жамият, миллат, ижтимоӣ қатлам ёки гуруҳ онги ва руҳиятига ташқаридан ўтказиладиган мафкуравий хуруж, бегона ва ёт мақсадманфаатларга хизмат қиладиган ғоявий босқинчилик. Тарихда ғоявий тажовуз ҳарбий истило, сиёсий тазйик ва иқтисодий исканжа чоралари билан боғлиқ ҳолда олиб борилган. Бундай тажовузга фақат умуминсоний ғоялар ва демократик тамойилларга асосланган соғлом мафкура билан қарши тура олиш мумкинлиги тобора аён бўлиб бормоқда.

Ғоявий қарамлик миллат, жамиятнинг ўз манфаатлари ва мақсадларига мос келмайдиган, унга зид бўлган ғоявий оқимларга боғлиқлиги, ёт ва бегона ғояларга бўйсунитишни характерлайди. Ғоявий қарамлик, шунингдек, гоясизлик, ғоявий бўшлиқ ёхуд парокандалик оқибатида ҳам келиб чиқади. Шу каби, ғоявий қарамлик давлат бошқаруви ва ички сиёсат билан боғлиқ равишда ички характерга ҳам эга бўлиши мумкин.

Бугунги глобаллашув шароитида ғоявий қарамликка солишнинг турли усуллари қўлланилмоқда. ОАВ, ахборот технологиялари, интернет ва инвестициялар ёрдамида мафкуравий тажовузлар уюштирилмоқда. Бундай таҳдид ва таъсирларга фақат кучли ғоя, ўзликни англаш, соғлом мафкурагина қарши тура олади. Мафкуравий полигонлар ядро полигонларидан хавфлироқ бўлиб бораётган вазиятда миллий ғояни ёшлар онги ва қалбига сингдириш ниҳоятда муҳим. Миллий ғоя фуқароларни тафаккур қуллигидан қутқаради, Ватан равнақи, Юрт тинчлиги ва Халқ фаровонлигини таъминлашга ёрдам беради, мустақкам мафкуравий иммунитет ҳосил қилишга хизмат қилади.

Шунингдек, бундай ғоялардаги ёвуз ниятларни одамларга тушунтириш, одамларни огоҳлик, хушёрлик ва сезгирликка даъват қилиш, ёшларни мунтазам муҳофаза қилиш, миллий ғояни кенг тарғиб қилиш,

соғлом кучларни уларга қарши бирлаштириш кабилар ҳам ижобий натижа беради.

Кези келганда айтиш керакки, жамият тараққиётида миллий ғоя муҳим вазифаларни бажаради. Жумладан, у жамият тараққиёти учун ғоявий асос, шахсни тарбиялаш орқали бунёдкорлик ишларига сафарбар қилувчи, жамият тараққиётини ҳаракатлантирувчи кучларни уюштирувчидир.

Шу ўринда, масаланинг яна бир муҳим томони ҳақида фикр билдириш лозим. Демократик тараққиётнинг жамиятдаги ички потенциали ижтимоий имкониятларининг реал ижтимоий амалиётда намоён бўлиши табиийки, ўз-ўзидан механик тарзда амалга ошмайди. Эски қарашларни бартараф этиш ҳозиргача сақланиб қолган бундай тафаккур тарзи, тасаввурларга барҳам бериш жамият янгиланишининг энг самарали йўллари билан бири бўлиши билан бирга, айтилган пайтда амалга оширилаётган институционал ўзгаришларнинг гарови ҳамдир.

ХУЛОСА

Ижтимоий-маънавий тарбия, аввало, ўз-ўзини билиш, ўзликни англаш, ота-она, оила, кариндош-уруғ, кўни-кўшни, маҳалла, она тилига ҳурмат, келажакка ишонч, орзу-умид, ватанпарварлик билан боғлиқ туйғулар асосида шаклланади. Шу сабаб, бу даврда айни ёшларнинг қалби ва онгида эзгуликдан озуқа оладиган покиза туйғулар уруғини ундириш ҳамда миллий манфаат ва тараққиётимизга ёд бўлган бузгунчи ғоялар таъсиридан ҳимоя этиб, маънавий бўшлиқ вужудга келишига йўл қўймаслик чораларини кўриш лозим. Бугун биз қураётган ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг маънавий кўрғони мустаҳкам ва барқарор бўлмоғи даркор. Дарҳақиқат, маънавияти улуғ инсонни енгиб бўлмайди. Инсон қалбига йўл аввало таълим-тарбиядан бошланар экан, маънавият туйғусининг нақадар нозиклиги, гўзаллиги ва уни ҳис этишга қаратилган шахс баркамоллигидаги тарбиявий ўрни алоҳида тадқиқ ва татбиқ этилмоғи лозим.

Айниқса, бугуннинг долзарб масалаларидан ҳисобланган, «оммавий маданият»нинг зарарли таъсиридан ёшларимизнинг онгу тафаккурини асрашда илм-фан, маданият ўчоқлари ва ижод аҳлининг ўрни бекиёс. Илм-фан масканлари инсонларга фан доирасидаги илмларни бериш билан биргаликда улардаги маънавий бўшлиқни ҳам тўлдириб боради. Инсонларни маънавий бўшлиқдан халос этишнинг самарали йўлларидан бири уларнинг кўпроқ вақтларини маданият маскани саналмиш театрда ўтказишларидир. Чунки театрда на-

мойиш этиладиган спектаклларда жамиятнинг ижтимоий-маънавий муаммоларини жонли тарзда кўрсатиб, ҳар бир томошабиннинг қалбига йўл топиш мумкин. Театрнинг ҳаётдаги маънавий ўрни нечоғли юксаклигини Маҳмудхўжа Бехбудий «театр бу ибратхонадур» деб изоҳлаганда, айнан ҳақиқатни айтган эди.

Инсонларнинг маънавиятини юксалтиришда асосий омиллардан яна бири, шубҳасиз, кутубхоналар ҳисобланади. Кутубхоналарга борган ҳар бир ўқувчи ўзи хоҳлаган китобини тезда топиб, қулай ва шинам ўқув хоналарида ўзларини қизиқтирган маълумотларни ўрганиб, салоҳиятларини оширишлари мумкин. Ҳар бир оиланинг шахсий кутубхонасига эга бўлиши, маҳаллаларда, хонадонларда бедилхонлик, навоийхонлик кечаларининг қадрият сифатида қайта тикланиши айни муддао бўлар эди.

Шу ўринда мавжуд ижтимоий-маънавий муаммоларни бартараф этишда дунёда киёси йўқ – ягона маҳалла институтининг ўрни беназир эканлигини таъкидлаш зарур. «Бир болага етти маҳалла ота-она» деган нақл бекорга айтилмаган, ахир.

Ҳар бир фуқаро, ҳар бир ўзбекистонлик бефарк, лоқайд бўлмас экан, юртимиз мустақиллиги, халқимиз фаровонлиги абадий бўлиши шубҳасиз.

Президентимиз Ислоҳ Каримов таъбири билан айтганда, «Шуни унутмайликки, ҳеч ким ҳеч қачон четдан келиб бизнинг ишимизни ўнглаб, оғиримизни енгил қилиб, муаммоларимизни ечиб бермайди. Ўз ҳаётимизни ўзимиз ташкил этишимиз, барча муаммоларни ўзимиз ҳал қилишимиз лозим»дир.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
Фуқаролар тинчлиги – буюк неъмат	7
Оила институтида маънавий муаммо ва ечимлар.....	16
Ғоявий муаммолар	21
Хулоса	30

ОЙБЕК МУСУРМОНҚУЛОВ

ИЖТИМОЙ-МАЪНАВИЙ МУАММОЛАР ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ

Тошкент «Маънавият» 2015

Мухаррир О. Пардаев

Мусаввир Ш. Соҳибов

Мусаҳҳих Ш. Ҳақимова

Компьютерда тайёрловчи И. Аҳмедов

Лицензия АІ №189, 10.05.2011 й. да берилган. Босишга 20.05.2015 й. да рухсат этилди. Бичими 84x108 $\frac{1}{32}$. Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди. Шартли б. т. 1,68. Нашр т. 1,98. 1000 нусха.

Буюртма № 15-56. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриётида чоп этилди. 100047. Тошкент,
Тараккйёт 2-берккўча, 2-уй. Шартнома 19–15.

ISBN 978-9943-04-244-5

9 789943 042445

Manavijai